

YASHASH, ERKINLIK VA SHAXSIY DAXLSIZLIK HUQUQINI TA'MINLASHNING XALQARO-HUQUQIY ASOSLARI

Valiyeva Sevinch Alisher qizi

*Jizzax davlat pedagogika universiteti, Tarix fakulteti, Milliy g'oya va huquq ta'limi
yo'nalishi 2-kurs talabasi*

***Annotatsiya** Maqolada maxfiylik huquqiga oid xalqaro huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan asosiy normalar tahlil qilinadi. Shaxsiy hayotga bo'lgan huquqni amalga oshirishda asosiy muammolar ta'kidlangan.*

***Kalit so'zlar:** Maxfiylik, maxfiylik, xalqaro huquq.*

***Аннотация** В статье анализируются основные нормы, закрепленные в международно-правовых актах, касающихся права на неприкосновенность частной жизни. Выделены основные проблемы реализации права на неприкосновенность частной жизни.*

***Ключевые слова:** конфиденциальность, конфиденциальность, международное право.*

***Abstract** The article analyzes the basic norms enshrined in international legal acts concerning the right to privacy. The main problems of the realization of the right to privacy are highlighted.*

***Keywords:** confidentiality, confidentiality, international law.*

Shaxsiy hayot huquqi har bir inson tug'ilgan paytdan boshlab unga hamroh bo'ladi va hatto o'limdan keyin ham davom etadi. Xususiyl hayot huquqi instituti tushunchasi keng talqin qilingan va nafaqat fuqarolik huquqi sohasida, balki konstitutsiyaviy va jinoyat huquqida ham qo'llaniladi. Shaxsiy hayotga daxlsizlik huquqi birinchi navbatda xalqaro huquq bilan tartibga solinadi, unga muvofiq ichki normativ - huquqiy hujjatlar qabul qilinadi.

Keling, maxfiylik tushunchasiga murojaat qilaylik. Ilmiy adabiyotlarda maxfiylik "shaxsga o'zi, oilasi, turar joyi to'g'risidagi ma'lumotlarni nazorat qilish va shaxsiy ma'lumotlarning oshkor qilinishiga va uning sharafi va obro'siga suiqasdga yo'l qo'ymaslik imkoniyatini berish" deb ochib berilgan²¹. Maxfiylik huquqi shaxsiy huquqlarga tegishli. Har bir inson tug'ilishdan ushbu huquqqa ega va davlatlar ushbu shaxsiy erkinlik sohasiga aralashishdan bosh tortishlari shart²².

Yuqoridagilarga asoslanib, xalqaro huquqda shaxsiy hayotning daxlsizligi-bu shaxsiy huquqlar toifasi bo'lib, har bir kishiga o'z hayoti to'g'risidagi shaxsiy ma'lumotlarning oshkor qilinishiga yo'l qo'ymaslik imkoniyatini beradi, bu davlatlar va ruxsatsiz shaxslarning aralashuvidan himoyalangan.

²¹ Ковалев А.А. Международная защита прав человека: учебное пособие. М.: Статут, 2013. С-108.

²² Международная и внутригосударственная защита прав человека: учебник / А.Х. Абашидзе, З.Г. Алиев, К.Ф. Амиров и др.; под ред. Р.М. Валеева. М.: Статут, 2011. С-126.

Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi asosida mamlakatlar huquqining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi xalqaro shartnoma, ya'ni fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt imzolandi. Ushbu shartnoma 17-moddaning 1-qismida Umumjahon deklaratsiyasining qoidalarini takrorladi va ushbu qoidani tavsiyadan shartnomaviy davlatlar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan normaga aylantirdi²³.

Shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash va saqlash bo'yicha xalqaro huquqda shaxsiy ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan qayta ishlashda jismoniy shaxslarni himoya qilish to'g'risidagi Konventsiya qabul qilindi. Ushbu Konventsiyada belgilangan qoidalar hozirgi dolzarb muammoni tartibga soladi, chunki saqlash va qayta ishlashning o'ziga xos xususiyatlari tufayli ma'lum bir shaxs to'g'risidagi ma'lumotlar ommaga taqdim etilishi mumkin. Ushbu Konvensiyaning 1-moddasida har bir jismoniy shaxs uchun, fuqaroligi yoki yashash joyidan qat'i nazar, har bir imzo chekuvchi tomon hududida, uning shaxsiy ma'lumotlarini avtomatlashtirilgan qayta ishlashga nisbatan shaxsiy daxlsizlik huquqini hurmat qilishni ta'minlash maqsadi belgilangan [5].

Keling, ayrim toifadagi shaxslarning huquqlarini tartibga soluvchi konventsiyalarga murojaat qilaylik. 1989-yilda bola huquqlari to'g'risidagi Konventsiya tuzildi, u 16-moddada har bir bolani shaxsiy hayoti, oilaviy hayoti, uy daxlsizligi, yozishmalar siriga bo'lgan huquqini amalga oshirishda o'zboshimchalik yoki noqonuniy aralashuvdan himoya qilishni kafolatlaydi, shuningdek qonunni bunday aralashuvdan himoya qilish huquqini mustahkamlaydi yoki tajovuzlar²⁴. Ushbu huquqlar bolaga shaxsiy hayotini, shu jumladan oilaviy hayotini, shu jumladan asrab olish yoki tibbiy sirning tarqalishidan himoya qiladi.

Evropa ijtimoiy Xartiyasi ham muhim rol o'ynaydi. 23-modda taraflarni keksalar uchun muassasalarda yashovchi qariyalarga, agar ularning shaxsiy hayoti daxlsiz bo'lsa, qo'llab-quvvatlash kafolatini o'rnatishga qaratilgan tegishli choralarni ko'rishga yoki rag'batlantirishga majbur qiladi²⁵. Shunday qilib, davlatlar muassasalarda yashovchi keksa odamlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash choralarni ko'rishda maxfiylik qoidasiga rioya qilishni o'z zimmalariga oladilar.

Ijtimoiy himoyalangan toifadagi shaxslarning huquqlarini himoya qilish uchun 2006-yilda tuzilgan nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiya katta ahamiyatga ega. 22-modda nafaqat shaxsiy hayot daxlsizligi va nogironlarni unga tajovuzlardan himoya qilish huquqini mustahkamlabgina qolmay, balki 2 - qismda ishtirokchi davlatlarni nogironlarning shaxsi, sog'lig'i va rehabilitatsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlarning maxfiyligini himoya qilishga majbur qildi. Shuningdek, statistika va ma'lumotlarni yig'ishga bag'ishlangan 31-moddadagi yuqoridagi Konventsiya ishtirokchi davlatlarga tegishli ma'lumotlarni to'plashni majbur qildi, bu esa konventsiyani amalga oshirish uchun qonuniy belgilangan kafolatlarga, shu jumladan ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishga imkon beradi. nogironlar maxfiyligi va

²³ "Международный пакт о гражданских и политических правах" (Принят 16.12.1966 Резолюцией 2200 (XXI) на 1496-ом пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН) // СПС КонсультантПлюс.С-127

²⁴ Конвенция о правах ребенка [рус., англ.] (Заключена 20.11.1989) // СПС КонсультантПлюс

²⁵ Европейская социальная хартия (пересмотренная) (ETS № 163) [рус., англ.] (Вместе со "Сферой действия Европейской социальной хартии (пересмотренной) в отношении лиц, находящихся под ее защитой") (Принята в г. Страсбурге 03.05.1996) // СПС КонсультантПлюс

shaxsiy hayoti [8]. Shunday qilib, yuqoridagi Konventsiyada mustahkamlangan nogironlarning huquqlari har bir shaxsiy hayot uchun muhim bo'lgan huquqlarni, shu jumladan sog'liqni saqlash va rehabilitatsiyani targ'ib qilish to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi va ishtirokchi davlatlar tomonidan himoya qilinishini kafolatlaydi.

O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari bo'yicha milliy davlat tashkilotlariga quyidagilar kiradi:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman);(ombudsman o'rinbosari - Bola huquqlari bo'yicha vakil;²⁶

2) Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi;

3) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi amaldagi qonunchilik hujjatlari monitoringi instituti.

4) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Biznes ombudsman.

O'zbekiston Respublikasi Vena deklaratsiya hamda Harakat dasturi asosida inson huquqlari bo'yicha quyidagi milliy institutlar tashkil etildi: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman), Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi amaldagi qonunchilik hujjatlari monitoringi instituti.

1996-yil 31-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni asosida inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi tashkil etildi.

Markazning asosiy maqsadi — huquq va erkinliklarni himoya qilish ko'p tarmoqli tizimini kompleks tartibida birinchi darajali masalalarni hal etish - inson huquqlari sohasida Milliy dastur ishlab chiqish va tadbiiq etish hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi amaldagi qonunchilik hujjatlari monitoringi Instituti qonunchilik ustidan monitoring olib boruvchi, qabul qilinishi kerak bo'lgan qonunlarni ekspertizadan o'tkazuvchi ilmiy - hamda tadqiqot olib boradigan tizim hisoblanib davlat rahbarining qonunchilik tashabbusi huquqining amalga oshirishiga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti faoliyatining asosiy yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- davlat va jamiyat qurilishi sohasidagi demokratik islohotlar jarayonini, hokimiyatlar bo'linishi konstitutsiyaviy prinsipining hayotga izchil tadbiiq etilishini tizimli tahlil qilish, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati tarmoqlarining mustaqilligi va erkinligini kuchaytirish, ularning kelishilgan holda faoliyat yuritishi hamda hamkorligini, ular o'rtasida muvozanatni ta'minlash, davlat hokimiyati va boshqaruvi tizimida o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanatining samarali tizimini shakllantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- hokimiyatning ijro etuvchi tarmog'ini isloh qilish va demokratlashtirish masalalarini kompleks o'rganish, ayrim hokimiyat vakolatlari va funksiyalarini markaziy davlat hokimiyati organlaridan, hukumatdan boshlab mahalliy davlat hokimiyati organlariga fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish bo'yicha

²⁶ 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining SQ-297-IV sonli qarori. 2021-yil 28-may. <https://lex.uz/docs/-5466673>

takliflar ishlab chiqish. "Bizning oldimizda turgan yana bir muhim va dolzarb vazifa-u ham bo'lsa, "Kuchli davlatdan kuchli jamiyatga o'tish" degan shiorni amalda ro'yobga chiqarishdir. Bu maqsadga erishish uchun, birinchidan, davlatimizning markaziy va yuqori boshqaruv organlari vakolatlarini bosqichma-bosqich quyi tizimga, shu jumladan, o'zini-o'zi boshqarish tuzilmalariga o'tkazish talab qilinadi"²⁷

- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari, siyosiy partiyalarning parlamentdagi fraksiyalari, joylardagi deputatlik guruhlarining qonun ijodkorligi, nazorat - tahlil faoliyati samaradorligini oshirish masalalarini chuqur o'rganish;

- Siyosiy partiyalarning davlat hokimiyati va boshqaruv organlarini shakllantirishdagi ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan samarali parlament, deputatlik nazoratini amalga oshirishdagi rolini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- Jamiyatda demokratiya va adolatni ta'minlashning eng muhim omili sifatida sud hokimiyati mustaqilligi va erkinligini mustahkamlash jarayonlarini kompleks tahlil qilish, sudni inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini muhofaza va himoya etishga xizmat qiladigan davlatning tom ma'nodagi mustaqil institutga aylantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- Hokimiyatlar bo'linishi prinsipini hayotga tatbiq etish, ularning samarali tarzda kelishilgan holda faoliyat yuritishi hamda hamkorligini ta'minlash bo'yicha rivojlangan demokratik mamlakatlar tajribasini tizimli o'rganish, ushbu tajribadan globallashtirish sharoitida jahonda ro'y berayotgan demokratik jarayonlarni chuqurlashtirishning zamonaviy tendensiyalarini hisobga olgan holda davlat qurilishi tizimida foydalanish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Shaxsiy hayotga tajovuz qilish odatiy hol emas, ayniqsa ommaviy axborot vositalari tomonidan. Bu ko'pincha yuqori mavqega ega bo'lgan odamlarga tegishli. Masalan, 2004-yilda inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi fon Gannoverning Germaniyaga qarshi inson huquqlari bo'yicha Yevropa Konvensiyasining 8-moddasini buzganligi to'g'risidagi shikoyatini ko'rib chiqdi. Malika Karolina fon Gannover 1990-yillarda nemis jurnallarida chop etilgan bir qator fotosuratlarining keyingi nashrlarini taqiqlash to'g'risida Germaniya sudlariga bir necha bor muvaffaqiyatsiz murojaat qilib, ular uning shaxsiy hayotini himoya qilish huquqini va ularning rasmlariga bo'lgan huquqini buzganliklarini da'vo qilishdi. Sud, aslida Konvensiyaning 8-moddasi buzilganligini aniqladi. Biroq, qarorga sudyalarning alohida fikri ilova qilingan bo'lib, ulardan biri "ikki asosiy huquq o'rtasida muvozanatni topish kerak: jamoat shaxslarining shaxsiy hayotini hurmat qilish huquqi va jamoatchilikning ma'lumot olish huquqini o'z ichiga olgan fikr bildirish erkinligining umumiy huquqi"[9]. Ushbu fikr shaxsiy hayot to'g'risidagi ma'lumotlarni, shu jumladan ommaviy axborot vositalarida qonuniy va noqonuniy tarqatishni chegaralashning dolzarb muammosini ochib beradi.

Shunday qilib, huquqiy tartibga solish xalqaro huquqdagi shaxsiy hayot faqat bitta normativ - huquqiy hujjatda birlashtirish bilan cheklanmaydi, balki ko'plab hujjatlar,

²⁷ Inson huquqlari bo'yicha Ozbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida Ozbekiston Respublikasi prezidentining PF-6012- sonli farmoni. 2020-yil 22-iyun. <https://lex.uz/docs/-4872355>

xususan, yuqoridagi konventsiyalar bilan tartibga solinadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, shaxsiy hayotni tartibga solishning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) davlatlararo darajada tajovuzlardan himoya qilish huquqini kafolatlash;
- 2) tartibga solishning turli sohalariga tegishli aktlarda birlashtirish;
- 3) barcha mamlakatlar uchun dolzarb bo'lgan shaxsiy hayotni ommaviy axborot vositalarining tajovuzlaridan himoya qilish muammosi.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasining BMT inson huquqlari kengashiga qabul qilinishiga ko'plab say harakatlar bilan erishildi. Ozbekiston Respublikasining BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi tashkilotiga qabul qilinishi chinakam davlatimizning yutugidir. Zero shuning ozi yurtimizda inson huquqlarini taminlash masalasi yaxshi yo'lga qo'yilganidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Inson huquqlari bo'yicha Ozbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida Ozbekiston Respublikasi prezidentining PF-6012- sonli farmoni. 2020-yil 22-iyun. <https://lex.uz/docs/-4872355>

2. 2030-yilga qadar Ozbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida Ozbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining SQ-297-IV sonli qarori. 2021-yil 28-may. <https://lex.uz/docs/-5466673>

3. "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Prezident qarori. <https://lex.uz/docs/-4831107>

4. Международная и внутригосударственная защита прав человека: учебник / А.Х. Абашидзе, З.Г. Алиев, К.Ф. Амиров и др.; под ред. Р.М. Валеева. М.: Статут, 2011. 830 с.

5. Всеобщая декларация прав человека (Принята 10.12.1948 Генеральной Ассамблеей ООН) // СПС КонсультантПлюс

6. Ковалев А.А. Международная защита прав человека: учебное пособие. М.: Статут, 2013. 591 с.

7. Misol uchun, sobiq SSSR mazkur masalada maqbul bo'lmagan pozitsiyani egallagan edi, bu esa 1948-yili BMT BAA da Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini qabul qilishda betaraf bo'lishiga asosiy sabablardan biri edi.

8. Jayawic Kagata. N.Hong Kong and the international protection of human Rights//Human Rights in Hong Kong, 1992.P. 160.